

HODNOTOVÁ A PROFESNÍ ORIENTACE STUDENTŮ PEDF

Rudolf Havlík

Pedagogická fakulta UK

V longitudinálním šetření uchazečů, studentů a absolventů PedF jsme sledovali vývoj a vztahy mezi indikátory jejich postavení, stylu života, hodnotových a profesních orientací a především vývoj jejich zájmu o učitelské povolání¹. Výchozí hypotézou byla představa, že na „otázku, jaký bude učitel“ dává odpověď tvrzení, že učitel bude takový, jaký bude absolvent učitelského studia. Tato hypotéza se jeví jako nosná jen do určité míry, neboť jednak významná část absolventů do školství nenastupuje, jednak zřejmě sám nástup do praxe s sebou nese ne-li adaptační šok, tak významné proměny postojů k profesi. Jsme tedy na schopni říci, jaký je, event. bude student učitelství a začínající absolvent. Jako nejvýznamnější diferenační kritérium se přitom ukázalo oborové členění: učitelství 1. stupně (1.ST) – všeobecně vzdělávacích předmětů (VVP); speciální pedagogika (SPPG); obory společenskovední, přírodovědné, jazyky, tělesná výchova.

Vycházeli jsme z toho, že transformace společnosti povede i k významným změnám profilu studentů, že „noví“ budou již uchazeči o studium. Předpokládali jsme změny v jejich sociálním zázemí, v mechanismech profesní volby a vzdělanostních drah, v postojích atd. Zdá se, že ve skutečnosti změny relevantní pro profily studentů proběhly v menším rozsahu, než jsme čekali: většina sledovaných ukazatelů se nezměnila, lze tak spíše očekávat prolongaci dosavadního stavu. Navíc k významným změnám v postavení učitele, které zpětně ovlivňují orientace studentů PedF dochází až nyní.

Odpověď otázku jaký bude učitel začíná již u toho, jací jsou UCHAZEČI o studium na PedF UK. V letech 1990-95 rostl jejich počet, a tím i váha přijímacího řízení, první selekce ve vzdělávací a profesní dráze. Avšak nerovnoměrnost zájmu o jednotlivé aprobace a podíl těch, kteří se dostavili k přijímacímu řízení (56% z počtu přihlášených) ukazuje, že trvá stav, že PedF bývá „náhradním řešením“ (méně u 1. ST)². Přesto roste možnost vybírat, a tak zvýšit kvalitu posluchačů (přijato 21% z prošlých přijímacím řízením): srovnání uchazečů a studentů naznačuje, že ke studiu nastupují motivovanější k pedagogické práci. Mezi nejčastější důvody studia patří

¹ „Jaký bude učitel“ (GA ČR 403/94/0316); R. Havlík, V. Spilková Uplatnění absolventů vysokých škol - PedF; FRVŠ 1041/1996).

² Srovnáváme: „panely“: 1. ročník 1993 - 3. ročník 1995 a 1. ročník 1994 - 3. ročník 1996; jednotlivé 1. a 3. ročníky; 1. a 3. ročníky navzájem (tj. rozdíl mezi začínajícími a adaptovanými); uchazeči v roce 1994 a 1995

³ pokud by byli respondenti přijati i na jinou fakultu, polovina (více 1. ST) by prý preferovala PedF, více než pětina jinou fakultu, ostatní „neví“.

sám obor (78%), touha po vzdělání a zájem o pedagogickou práci (62%)⁴ Avšak pětina uchazečů pedagogickou práci za důvod studia nepokládá. K dalším motivům patří možnost společenského styku, pobyt mezi zajímavými lidmi (52%), služba společnosti (43%), prodloužení mládí, lepší perspektivy a životní úroveň.

Za významnou pokládáme autoreprodukci pedagogické profese: většina tázaných na PedF UK (60%) uvádí, že v rodině někdo pracoval jako učitel (vychovatel). Souvislost volby studia s rodinným zázemím je tedy zřejmá, i když často tázaní vliv výchozí rodiny na své rozhodování o studiu nepřiznávají.

Profesní orientaci jsem sledovali otázkou, v čem dotazovaní vidí své budoucí uplatnění. K perspektivě pedagogické práce se hlásilo 72% tázaných, ale 12% již nyní přiznalo, že učit nechce. Značný byl zájem o uplatnění v kultuře a o další vysokoškolské studium, méně o péči o potřebné a sociální práci. Od 20 do 15% se pohybují vyjádření zájmu o práci v cestovním ruchu, v řízení a v soukromém podnikání. Menší zájem (častěji nezájem) byl o expertní činnost, uplatnění ve službách, ve vědě či v žurnalistice.

Mezi **STUDENTY** uvedlo zájem o obor jako důvod studia 85% výpovědí (zvl. VVP). Také možnost styku se zajímavými lidmi patří k významným motivům více než poloviny. Možnost „prodloužit si mládí“ jako důvod studia přiznávají především studenti v 1. ročníku, méně v 3. ročníku (pokles ze 75% na 44%). Považujeme za příznivé, že význam zájmu o pedagogickou práci jako důvod studia v jeho průběhu roste (ze 42% v 1. ročníku na 63% ve 3.), jeho odmítání klesá (v celku odpovědí je to čtvrtina).

Shodný zájem o oba předměty aprobace se objevil v 23%, v 76% zaujal jen jeden z předmětů („vyšší vyhraněnost“) případů studentů VVP. V průběhu studia však klesá podíl zájmu jen „o jeden z předmětů“ kolem 85% u 1. ročníku na 57-66% ve 3. ročníku. Můžeme to interpretovat jako růst zájmu i o „původně méně zajímavý předmět“, ale nelze vyloučit ani „nivelezaci zájmu“ či zmenšování vyhraněnosti. Plnou identifikaci (odpovědi na otázku „kdybyste se mohl znovu rozhodovat...“) s oborem nacházíme u poloviny odpovědí, alespoň částečnou u 84% (nejsilnější u SPPG). Blízkost řady oborů umožňuje přechody mezi nimi a jistou „zástupnost“. Míra identifikace s fakultou je relativně častější u 1. ST (PedF by preferovalo 44% odpovědí; u studentů VVP 33%), naopak více by jinou fakultu volili studenti VVP (30%). Přitom v průběhu studia klesá identifikace s volbou fakulty. Interpretace tohoto poklesu může souviset s vyhrávaním zájmů, s konfrontací představ a reality studia, i se srovnáváním úrovně a prestiže PedF a jiných fakult či s úvahami o uplatnění.

V relativně stabilní struktuře explicitně vyjádřených hodnotových a profesních orientací lze vysledovat čtyři skupiny:

1. Hodnoty osobního života (životní partner, zdraví), všeobecný rozhled (hodnotou pro 93%, velmi významnou“ však již „jen“ pro 65%) a „být prospěšný druhým“ (92%). Tento altruismus je zřejmě úzce spjat s představou poslání učitele.
2. Druhou skupinu tvoří hodnoty vztahené k sociálnímu zařazení. V 89% je hodnotou úspěch v povolání, který je spjat s hodnotou „hlubokých znalostí

⁴ každému „motivů“, „hodnotě“ ap. jsou připsány známky 1 až 5, kde 1 označuje „velký význam“, 5 „žádný, minimální“.

oboru" (82%), u 81% je hodnotou i praktické vědění („znát vše pro praktický život“) a v 72% „životní úroveň“.

3. Mít autoritu u druhých pokládá za hodnotu 55% (13 % ne). Prestiž je hodnotou 51% (odmítá 14%). Přitom hodnoty autority a prestiže korelují s hodnotou úspěchu v povolání; tedy autorita i prestiž jsou zřejmě také výrazem úspěchu v povolání, a to více než životní úroveň, jejíž vztah k „úspěchu“ není významný. „Alespoň dvě děti by chtěli“ studenti v 64% případů (ne 18%).
4. „Být prospěšný vlasti“ pokládá za hodnotu jen 44% (ne 18%). Vedení druhých je za hodnotu pokládáno v 27% případů (odmítá je jako hodnotu 34%). Podnikatelský úspěch je vysoce ceněn v 29% (odmítá 39%). Koreluje jen s hodnotou životní úrovně. Mít vliv na veřejný život pokládá za hodnotu jen 21% (odmítá 39%), přitom její význam v průběhu studia poněkud klesá.

Podíváme-li se na **profesní orientace**, vidíme, že s učitelskou prací počítá 77% studentů 1. ST, 68% studentů VVP a jen 37% SPPG. Navíc je během studia zřejmý trend k poklesu zájmu o učitelské povolání (ze 72% na 62%). Roste však spíše podíl váhajících než otevřeně odmítajících. K možným budoucím činnostem studentů patří (41%) uplatnění v kultuře, což ukazuje na velkou „konkurenci kultury“ proti učitelství. K perspektivě péče o potřebné a sociální práci se hlásí 31%. Přes zřetelnou oborovou diferenciaci je důležité, že se jí chtějí věnovat i ti, kteří ji explicitně nemají v „popisu práce“ (1. ST 27%, VVP 20%).

V průběhu studia roste zájem o organizační práci (mezi 1. a 3. ročníkem z 26% na 36%; odmítání kleslo z 43% na 28%) i řídicí činnosti (z 18% na 29%, odmítání z 48% na 39%). Zájem o expertizní činnost (zvl. SPPG) vyjádřilo 26% odpovědí (odmítá 45%). Zřetelný je zájem o další studium: úvahy o přestupu na jinou školu nejsou sice ojedinělé (13%; „nevylučuje“ - 21%), především však zřejmě studenti mají potřebu své vzdělání doplnit. Zájem o práci v cestovním ruchu nacházíme téměř ve čtvrtině dotazníků (24%; 27% ji „nevylučuje“), v obchodu a službách by pracovalo již méně tázaných (11%, odmítání je tu již většinové - 68%). Soukromé podnikání by respondenty zajímalo v 17% (odmítá 55%). K vědecké práci se sice hlásí jen 11% (odmítá ji 68%), zajímavé ale je, že během studia zájem poněkud roste. Žurnalistickou práci by dělalo 15% respondentů, ale i zde je podíl odmítavých vysoký (71%). Na okraji zájmu je politická dráha a veřejná činnost (4%, ne 83%).

Z **ABSOLVENTŮ PEDF UK** pracovalo ve školství 76% (častěji 1. ST) a k učitelství se jich v perspektivě pěti let hlásilo již jen 66%. V sledovaném časovém horizontu (uchazeč, 1. a 3. ročník, absolvent) tedy orientace na učitelské povolání slábla. Údaje podporují hypotézu, že kritickým momentem bývá konfrontace absolventa s praxí a jeho osobní situací (sňatek, dítě). Jde nejčastěji o přehodnocování dosavadní profesní dráhy díky novým nárokům na organizaci času, bydlení, ekonomické zajištění. Volné výpovědi (indikují „atmosféru“ mezi mladými absolventy, s níž se setkávají studenti vyšších ročníků např. na praxích) ukazují, že k motivům učitelství patří sám charakter práce a pocit jejího přínosu i možnosti dispozice časem. Mezi důvody opouštění školství je pak zvl. mimořádná náročnost práce v kontrastu s pocitem nedocenění a podmínkami práce.

Doc. PhDr. Radomír Havlík, CSc.
katedra filozofie a sociálních věd
Pedagogická fakulta UK
M. D. Rettigové 4
110 00 Praha 1